Fundusze zgromadzone w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych

Zakład Ubezpieczeń Społecznych powstał w 1934 roku. Stało się to za sprawą rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 24 października 1934 roku o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym. Rozporządzenie to doprowadziło do połączenia 5 instytucji (*Izba Ubezpieczeń Społecznych, Zakład Ubezpieczenia na Wypadek Choroby, Zakład Ubezpieczenia od Wypadków, Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych, Zakład Ubezpieczenia Emerytalnego Robotników*) w ZUS. W taki oto sposób 1934 r. stał się datą narodzin w II RP nowej instytucji ubezpieczeniowej – centralnej i powszechnej. Siedziba główna ZUS mieściła się w Warszawie.
Strukturę organizacyjną ZUS po scaleniu przedstawia poniższy schemat:

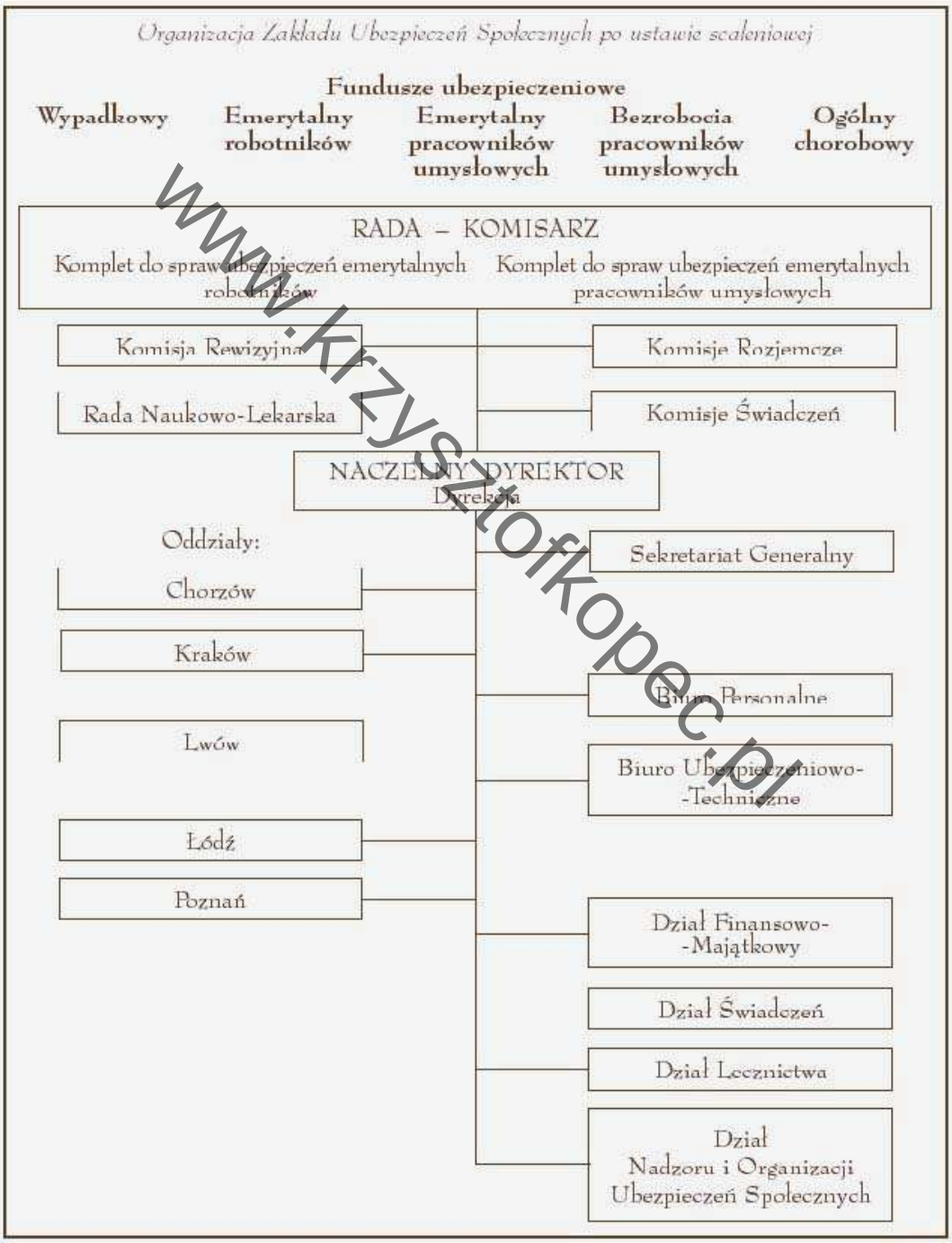

Źródło: T. Dyboski, *Ubezpieczenia społeczne w Polsce w ostatnich latach. Podstawy ustawodawcze i organizacja*, Warszawa 1939.

www.krzysztofkopec.pl

Powstanie ZUS stanowiło zasadniczy zwrot w dziejach ubezpieczeń społecznych na ziemiach polskich. Stanowiło bowiem ukoronowanie dzieła rozpoczętego już w okresie zaborów. To wtedy pojawiły się pierwsze koncepcje polskiego modelu ubezpieczeń społecznych. Zgodnie z oczekiwaniami obywateli wraz z powstaniem ZUS pojawiła się wspólna dla wszystkich obywateli II RP instytucja ubezpieczeniowa.

Powołanie ZUS umożliwiło rządowi pełniejsze wkomponowanie ubezpieczeń społecznych w realizowane plany społeczno-gospodarcze. Zakład przygotował opracowanie dotyczące stanu ubezpieczeń społecznych w Polsce (na koniec 1935 r.), problemów i perspektyw. Wynikało z niego iż powszechnymi ubezpieczeniami społecznymi objętych było (na koniec 1935 r.) około 5 mln obywateli a ZUS zarządzał środkami finansowymi około 1 mld zł. Szkic opracowania przekazano Ministerstwu Opieki Społecznej. Przedstawiciel ZUS został powołany przez ministra wyżej wymienionego resortu do Międzyministerialnej Komisji, złożonej z przedstawicieli ministerstw: Opieki Społecznej, Skarbu, Rolnictwa i Reform Rolnych, a także Przemysłu i Handlu. Do zadań Komisji należało rozpatrzenie sposobów dostosowania ubezpieczeń społecznych do koniunktury gospodarczej i polityki rządu. Komisja pracowała w okresie od 28 listopada do 7 grudnia 1935 r., a wyniki jej prac zostały przedstawione Komitetowi Ekonomicznemu Ministrów. Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych powierzono funkcję nadzorczą i koordynującą. ZUS zarządzał pięcioma funduszami ubezpieczeniowymi połączonymi w zakresie administracji, a wyodrębnionymi finansowo.

W 1938 r. powołano Tymczasową Radę Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Do zadań Rady należało: uchwalanie preliminarza budżetowego, uchwalanie rocznego sprawozdania i bilansów ubezpieczeniowo-technicznych, wybór członków komisji Zakładu i powoływanie oraz odwoływanie naczelnego dyrektora Zakładu. Zakładem kierował jednoosobowo dyrektor naczelny. Początkowo funkcję tę sprawował Jan Włodzimierz Lgocki, a następnie Tadeusz Dyboski. W skład dyrekcji, która stanowiła organ doradczy naczelnego dyrektora, wchodzili dyrektorzy centrali oraz kierownik prac matematyczno-ubezpieczeniowych Zakładu. Ponadto organami ZUS były: komisja rewizyjna i komisje rozjemcze – ich zniesienie przewidziane zostało w prawie o sądach ubezpieczeń społecznych (ustawa z 28 lipca 1939 r.). Dodatkowo przy Zakładzie funkcjonowały komisje świadczeniowe oraz Rada Naukowo-Lekarska.

Zwróćmy uwagę, że powstała struktura ZUS wyposażona była w dużą ilość niezbędnych do działania instrumentów, ale obarczona jeszcze większą ilością oczekiwań, powszechna, a więc wymagająca pogodzenia często sprzecznych ze sobą interesów różnych grup społecznych. Ustawa scaleniowa (z 28 marca 1933 r. o ubezpieczeniu społecznym wraz z późn. zm.) w art. 56. (1) stanowiła, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych jest powołany do wykonywania wszelkich czynności w zakresie ubezpieczeń, przewidzianych w ustawie scaleniowej oraz w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1927 r. o ubezpieczeniu pracowników umysłowych, poza czynnościami przekazanymi ubezpieczalniom społecznym. Do głównych obszarów działalności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych należało: ustalanie uprawnień do świadczeń długoterminowych oraz ich wypłata, **administrowanie majątkiem finansowym ubezpieczenia emerytalnego i wypadkowego**, prowadzenie akcji zapobiegania wypadkom w zatrudnieniu i chorobom zawodowym, lecznictwo i profilaktyka w zakresie wspólnym wszystkim rodzajom ubezpieczeń. W stosunku do ubezpieczalni społecznych Zakład wykonywał czynności związane z normowaniem, koordynowaniem, kontrolowaniem, usprawnianiem i uzupełnianiem działalności. ZUS reprezentował instytucje ubezpieczeń społecznych na fachowych zjazdach i konferencjach krajowych i zagranicznych, a także przy zawieraniu porozumień, przewidzianych w konwencjach i umowach międzynarodowych w zakresie ubezpieczeń społecznych.

Kierownictwo Zakładu Ubezpieczeń Społecznych bardzo dużą wagę przywiązywało do prac aktuarialnych. Na podstawie wyliczeń matematyczno-statystycznych prognozowano wydarzenia, takie jak: wypadkowość, inwalidztwo, śmiertelność czynnych ubezpieczonych. Nie lekceważono zmian zachodzących w społeczeństwie i gospodarce, np. koniunktury gospodarczej, bezrobocia i długości czasu pracy. Wszystkie te czynniki miały realny wpływ na kondycję ubezpieczeń społecznych oraz ich kosztowność.

www.krzysztofkopec.pl

W dniu 1.09.1939 r. ubezpieczonych w ZUS płacących regularnie składki było prawie 8 mln obywateli II RP. Aktywa ZUS wynosiły ponad 1.5 mld zł. i ulokowane były głównie w papierach wartościowych państwowych, w zagranicznych funduszach, nieruchomościach, pożyczkach hipotecznych, akcjach firm krajowych i zagranicznych oraz w bankach krajowych i zagranicznych. Rozkład aktywów był następujący: 60% środków ulokowanych było w kraju, 40% poza jego granicami. W sprawozdaniu Dyrektora Naczelnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Józefa Pasternaka przedstawionym na pierwszym posiedzeniu Tymczasowej Rady ZUS – w dniu 5.07.1946 r. (*Studia i Materiały z historii Ubezpieczeń Społecznych w Polsce, 1984 r. z. 2, s 67*) majątek przejęty po 1945 r. wynosił około 500 mln zł. **W wyniku wojny wyparowało więc około 1 mld zł przedwojennych aktywów ZUS**.

Co się stało z aktywami ZUS po wybuchu II wojny światowej?

Wybuch II wojny światowej i niekorzystny rozwój wydarzeń na froncie spowodował konieczność ewakuacji Centrali Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na wschód. Już 3 września 1939 r. wyruszył pierwszy transport, zawierający część papierów wartościowych Zakładu. 17 września został on zajęty w Łucku przez władze radzieckie. Drugi transport został podobno spalony (ale brak bliższych informacji na ten temat), a trzeci – największy – udało się wywieść z kraju i zdeponować w Węgierskim Banku Narodowym w Budapeszcie. Około 20% zawartości skarbca w Centrali ZUS w Warszawie nie zdążono wywieść i została ona przejęta przez władze hitlerowskie po kapitulacji Warszawy. Były to papiery wartościowe, księgi inwentaryzacyjne, ważniejsze dokumenty, jak również znaczna kwota pieniędzy i walorów złotych i srebrnych (brak szczegółowych danych na ten temat).

Wiadomo, iż zasadnicza część tych zasobów pozostała w Warszawie, aż do końca Powstania Warszawskiego. Po upadku powstania w październiku 1944 r. zawartość skarbca wywieziono z Warszawy do Krakowa. Wśród ocalałych dokumentów znalazła się część materiałów dowodowych i sprawozdawczych, np. bilanse Zakładu i Funduszy Ubezpieczeniowych jak również część papierów wartościowych. Ocalała też pewna ilość zasobów złotych i pieniężnych (tak wynika z relacji żołnierzy Armii Krajowej do których dotarłem). Po wkroczeniu sowietów całość zgromadzonych w Krakowie zasobów ZUS została zajęta przez armię czerwoną i podobno przekazana władzom komunistycznej Polski.

www.krzysztofkopec.pl